

Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği

Erđinç AHATLI, Yrd. Doç. Dr.*

“Approaches of Understanding
Hadith in Turkey: The Example
of Ahmad Davudoghlu and His
Commentary on *al-Jāmi‘ al-Sahih*
of Muslim”

Abstract: The voluminous Turkish Commentary by Ahmad Davudoghlu on *al-Jāmi‘ al-Sahih* of *al-Muslim* is one of the classical hadith works written in Republican period. In this article, first the life and works of the late Davudoghlu is mentioned; secondly, the method and classical works he used in this Commentary and his success in translating the hadiths from Arabic into Turkish are dealt with.

Citation: Erđinç AHATLI, “Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/1, 2005, pp 73-89.

Key words: Hadith, commentary, commentary of hadith, commentary on *al-Jāmi‘ al-Sahih* of *Muslim*, Ahmad Davudoghlu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aldığı bir kararla Ahmed Naım’e verilen ve onun vefatından sonra Kâmil Miras tarafından ikmal edilen, aslı Buhârî’nin *el-Câmiu’s-sahih*’inin Zebîdi (ö.893/1488) tarafından yapılan muhtasarının çevirisi ve şerhi olan *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* adlı eser Cumhuriyet döneminde devlet desteği ile basılan ilk hacimli kitaptır.¹ Bundan sonra gerçekleştirilen en geniş şerh çalışması ise Ahmed Davudoğlu tarafından Müslim’in *es-Sahih*’i üzerine yapılmıştır.** Bu makalede önce şârih Ahmed Davudoğlu hakkında kısa bazı bilgiler verilecek, ardından onun en önemli eseri olan bu *Müslim Şerhi* kullandığı kaynaklar, şerh metodu ve hadisleri tercümesindeki başarısı açısından incelenmeye çalışılacaktır.

* SAÜ İlahiyat Fakültesi, eahatli@sakarya.edu.tr

¹ bk. Hüseyin Hansu, *Babanzade Ahmet Naım, Hayatı, Fikirleri, Eserleri, Hadisçiliği* (yüksek lisans tezi, 1996), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71; Bünyamin Erul, “Cumhuriyet Dönemi İlk Şerh Tecrübesi: Tecrid-i Sarih Tercümesi (Kâmil Miras’ın Şerh Yöntemi ve Kaynakları Üzerine)”, *II. Gerede Hadisçiler Toplantısı*, 19–20 Temmuz 2003, s. 1.

** Bu makalenin ilk hali *II. Gerede Hadisçiler Toplantısı*’nda (19–20 Temmuz 2003) tebliğ olarak sunulmuş olup daha sonra yeniden ele alınarak genişletilmiştir.

A. ANA HATLARIYLA AHMED DAVUDOĞLU

1. Hayatı

Ahmed Hasan Davud (Davudoğlu), 1912'de Bulgaristan'ın Deliorman bölgesindeki Şumnu vilâyetine bağlı Kalaycı köyünde doğdu. Altı yaşında sıbyan mektebine başladı, bir yıl sonra çağdaş usulle eğitim vermek üzere kurulan köy mektebine kaydoldu. 1924'te komşu Ekizce köyünde yeni açılan rüşdiye mektebine geçti. Bu okulu bitirdikten sonra Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvâb'a devam etti. Buranın tâli (lise) kısmını 1933'te, âli (yüksek) kısmını ise 1936'da bitirerek mezun oldu. Aynı yıl Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından üç arkadaşı ile birlikte ihtisas için Mısır'a gönderilen Davudoğlu, Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ni 1942'de bitirerek ülkesine döndü. Önce Medresetü'n-nüvvâb'ın lise ve yüksek kısımlarına hoca, daha sonra da bu okula müdür olarak tayin edildi (1944).²

Davudoğlu bu görevini sürdürürken Şumnu komünist idaresinin baskılarına karşı mücadelesi ve Türkiye lehinde faaliyette bulunacak bir casusluk örgütü kurduğu iddiasıyla tutuklandı, ağır işkencelere maruz kaldı. Hastalığı sebebiyle serbest bırakılıp eski görevine iade edilen Davudoğlu, kısa bir süre sonra müdürlük görevinden istifa ederek öğretmenliğe geri döndü. İnancı sebebiyle devam eden baskılar üzerine, güçlkle pasaport temin ederek 31 Aralık 1949'da hanımı ve iki kızı ile birlikte Türkiye'ye göç etti.

Davudoğlu Türkiye'de bir süre Adapazarı'nda ikamet ettikten sonra İstanbul Yedikule Küçükefendi Camii imamlığı, ardından Ankara'da gezici vaizlik, daha sonra Bursa Orhangazi ilçe müftülüğü, peşinden İstanbul Fatih Kütüphanesi memurluğu, nihayet, bu kütüphanenin Süleymaniye'ye nakli üzerine Süleymaniye Kütüphanesi memurluğu görevlerinde bulundu. Anılan kütüphanedeki görevi esnasında İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ders verdi. 1959'da öğretime başlayan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü öğretim kadrosunda yer aldı ve enstitüde çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra bir müddet müdür olarak da hizmet verdi.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1966'da Konya'da düzenlenen müftüler seminerinde laikliğe aykırı beyan ve telkinlerde bulunduğu gerekçesiyle Konya Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 22 Mart 1968 tarihinde bir yıl ağır hapis, Kırşehir'de dört ay zorunlu ikamet ve memuriyetten ihraç cezalarına çarptırıldı. 15 Mart 1971'de memuriyetle ilişkisi kesildi, ancak emeklilik hakları zayıf olmadı. Cezasını tamamladıktan sonra ilmi çalışmalarını evinde sürdüren Davudoğlu 7 Nisan 1983'te vefat etti ve Eyüp Kabristanı'na defnedildi.

² Davudoğlu'nun hayatı ile ilgili bk. Aydın Topaloğlu, "Nüvvab Okulu'nun ve Mensuplarından Ahmed Hasan Davud'un Bulgaristan'daki İslâm Kültürüne Katkıları", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, Nisan 21-23, 2000)*, İstanbul 2002, s. 311-318.

2. Eserleri

Davudoğlu İslâmî ilimlerin tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında önemli bir kısmı tercümeyle dayanan eserler yazmıştır. Bunların yanı sıra kendi döneminde Türkiye’de belli bir destek bulan yenilik ve islahat hareketlerini eleştiren bir kitap ile hayatını anlattığı bir hâtırat da kaleme almıştır. Onun yayımlanmış eserleri şunlardır:

Bulûğu’l-Merâm Tercümesi ve Şerhi: Selamet Yolları (I-IV, İstanbul 1965–1967) (İbn Hacer’in ahkâm hadislerine dair yazdığı *Bulûğu’l-merâm* adlı eserin tercüme ve şerhidir.)

Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi (I-XI, İstanbul 1973–1980)

Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli (İstanbul 1988)

Tibyân Tefsiri (I-IV, İstanbul 1980–1981) (Ayıntâbî Mehmed Efendi’ye ait *Tefsîr-i Tibyân* adlı Türkçe tefsirin Süleyman Fâhir Bey tarafından sadeleştirilen nüshasının yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.)

Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr (I-XVIII, İstanbul 1982–1988) (İbn Âbidîn’in Hanefî fıkına dair aynı isimdeki meşhur eserinin tercümesidir. Davudoğlu, bu eserin yayımlanan haliyle ilk on cildini bitirebilmiş, geri kalan kısımların tercümesi Mehmet Savaş ve Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından tamamlanmıştır.)

Mülteka Tercümesi (I-II, İstanbul 1980-1983)

Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri (İstanbul 1974, 1978, 1980) (Yenilikçi İslâmcılık akımına reddiyedir.)

Ölüm Daha Güzeldi (İstanbul 1970, 1979) (Hayatını anlattığı hâtırat eseridir. Burada merhum Davudoğlu’nun özellikle Bulgaristan komünist rejiminde çektiği sıkıntı ve işkenceler, onun akıcı kaleminden hayret ve ibretle okunabilir.)³

B. MÜSLİM ŞERHİ

Önsözünden anlaşıldığı kadarıyla Davudoğlu’nu böyle bir eser yazmaya sevk eden etkenlerin başında, kendi döneminde yaygınlaşan, hadislerin açıklamasız veya az ve yetersiz açıklamalı olarak tercüme edilip halka sunulmasının ortaya çıkaracağı sakıncaları gidermek gelmektedir. Ona göre izah ve açıklama olmaksızın yapılan bir tercümenin zararının faydasından çok olma ihtimali de vardır.⁴

³ Davudoğlu’nun hayatı ve eserlerine dair diğer bilgiler *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde yer alan ilgili maddeden alınmıştır. bk. Nihat Engin, “Davudoğlu, Ahmed”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 52–53.

⁴ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1977–1983, I, s. XI (Önsöz).

Bu düşünceyle çalışmaya başlayan Davudoğlu eserin tercüme ve şerhine geçmeden önce, İmam Nevevî'nin *Tehzibu'l-esmâ ve'l-lugît* adlı telifini esas alarak ve kendisi de önemli ilâvelerde bulunarak İmam Müslim'in hayatına dair kısa bazı bilgiler vermiş, sonra yine Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nden özetleyerek Buhârî ile Müslim'in *es-Sahîh*'lerinin karşılaştırılması suretiyle aralarındaki farklılıklara işaret etmiş, sahih hadis ve ta'lik hakkında mâlumat aktarmış ve nihayet hasen ve zayıf hadis çeşitleri ve ilgili kavramların tarifleri ile hadis ve sünnete dair bazı ıstılahların anlamlarını zikrederek kendi mukaddimesini bitirmiştir. Bu bölüm Müslim'in *es-Sahîh*'inin mukaddimesinden önce, şârih Davudoğlu'nun kendi mukaddimesini oluşturmakta ve eserde "mukaddime" isminde iki ayrı bölümün bulunmasına sebep olmaktadır.

Şârih Müslim'in *es-Sahîh*'inin "mukaddime" ve ilk ana bölümü olan "kitâbü'l-îmân" hadislerinin senesinde geçen râvilerin hayatları hakkında dipnotlarda bilgi vermiş, sonraki bölümlerde ise, muhtemelen aynı isimler büyük oranda tekrarlandığından bu usul terkedilmiştir.

Davudoğlu, bir hadisi şerh ederken her defasında değişmeyen bir uygulama olmasa da genel olarak şöyle bir şekli yöntem takip etmektedir: Bab başlığındaki aynı konuyla alakalı hadislerin tercümelerini peşpeşe verdikten sonra, söz konusu hadislerin *Kütüb-i Sitte*'de geçtiği yerlere, önceki âlimlerin eserlerindeki gibi, sadece kitap ismi/ana bölüm zikrederek işaret etmektedir. Meselâ "Bu hadisi Buhârî "Teyemmüm" ve "Namaz", Nesâî "Tehâret" bahsinde tahrîc etmiştir"⁵ türü ifadeler kullanarak hadisin geçtiği diğer kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Akabinde hadisin cümlelerini, bir anlamda ihtiva ettiği konuları sıra ile ele almakta ve açıklamalar yapmaktadır. Genellikle kelimelerin, özellikle de kavram mahiyetinde olanların lûgat ve ıstılah mânasını vermekte ve açıklamasını yapmaktadır. Eğer varsa, hadisin vürûd sebebini belirtmekte, herhangi bir tarihî olaydan bahsedenlerin daha iyi anlaşılması için şahıs, zaman ve mekânla ilgili açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Son olarak da çoğunlukla "hadisten çıkarılan hükümler" başlığı altında, maddeler halinde ilgili hadislerden çıkarılan hükümleri saymaktadır.

1. Şerhin Kaynakları

Davudoğlu'nun şerhinde kullandığı kaynakları iki ana başlık halinde değerlendirmek mümkündür: Birincisi râvilerin hayatlarına dair bilgilere ulaşmak için kullandığı tabakat kitapları, ikincisi isehadislerin şerhi sırasında istifade ettiği kaynaklar.

a. Râvi Biyografisi Kaynakları

Şârih râvilerin hayatlarına ilişkin verdiği ricâl kaynaklarını bazen kitap ismi, cilt ve sayfa göstererek vermekte, çoğu zaman de bunu yapmamaktadır.

⁵ bk. Ahmed Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, III, 350.

Buradan râvi biyografileri konusunda bizzat tetkik ettiği eserlere cilt ve sayfa numaraları vererek atıfta bulunduğu, Nevevî’nin Müslim şerhinden yaptığı alıntılar için ise kaynak göstermediği neticesine ulaşılabilir.⁶ Davudoğlu’nun cilt ve sayfa vererek kullandığı tabakat eserleri arasında şunlar bulunmaktadır: İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, Ebu’l-Velîd el-Bâcî, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil fi esmâ’r-ricâli’l-mezkûre fi Sahîhi’l-Buhârî ve Müslim* (Nuruosmaniye Kütüphanesi’ndeki yazma nüshasından istifade ile), İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe fi ma’rifeti’s-sahâbe*, İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, *Mizânü’l-i’tidâl*, Hazrecî, *Hulâsatü Tezhîbi Tezhîbi’l-Kemâl*, İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, *el-İsâbe*, Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, *İs’âfü’l-mübettâ bi-ricâli’l-Muvatta*, Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye*. Davudoğlu tabakat eseri kategorisine girmese de Yâkût el-Hamevî’nin *Mu’cemü’l-büldân* adlı eserine de bir iki yerde atıfta bulunmuştur.

Bazen sadece ismi bazen da hem ismi hem müellifi zikredilen diğer kaynaklar için Nevevî’nin Müslim şerhi *el-Minhac*’dan faydalandığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi Nesâî’nin *Kitâbü’d-Duafâ*, Hâkim’in *Târihu Nisâbûr*, Sem’ânî’nin *el-Ensâb* adlı eserleriyle, eserleri zikredilmeyip isimlerine atıf yapılan Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medînî gibi muhaddislerden aktarılan mâlumat Nevevî’nin Müslim şerhinden alınmıştır. Ayrıca yine ilgili yerlerde az da olsa Aynî’nin *Umdetü’l-kârî*⁷ ve İbn Hacer’in *Fethu’l-bârî* adlı Buhârî şerhlerinden yapılan alıntılara tesadüf edilmektedir.

Davudoğlu’nun râvilerden bazılarını geniş bir şekilde tanıtırken bazılarını kısaca temas etmesinin sebebini anlamak da güçtür. Zira bir hadis şerhi olması yönüyle meselâ, müksirûndan olan sahâbî Abdullah b. Ömer’in hayatı hakkında daha doyurucu bir bilgi aranırken ona kısaca yer verildiğini,⁸ ancak Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve Hanefiler’le irtibatı olan A’mes’e gelince, İbn Ömer’e oranla daha fazla yer ayrıldığı görülmektedir.⁹ Yine râvilerin hadisçilik özelliklerinin ötesinde ibadet ve zühd hayatlarına,¹⁰ kısa zamanda Kur’ân-ı

⁶ Davudoğlu’nun râvi biyografilerini Nevevî’nin eserinden naklettiği pek çok yerden bazıları için bk. *Müslim Şerhi*, I, 26 (dipnot 65), 40 (dipnot 140), 41 (dipnot 144), 43 (dipnot 155), 54 (dipnot 196); 58 (dipnot 211), 71 (dipnot 263), 74 (dipnot 281), 122 (dipnot 25), 168 (dipnot 81), Sırasıyla krş. Nevevî, Muhyiddin Yahyâ b. Şerefüddin, *Sahîh-i Müslim bi-şerhi’n-Nevevî (Minhâc)*, I-XVIII, Beyrût 1392/1972, I, 72, 84–85 (özetle), 86, 88, 100, 103, 118, 122, 160, 190.

⁷ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 131 (dipnot 38), krş. Aynî, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I-XXV, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru ihyâ’i’t-türâsi’l-Arabî), I, 165.

⁸ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 50 (dipnot 69).

⁹ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 146–147 (Davudoğlu, A’mes hakkındaki bilgilerin tümünü bir dönem yayımlanmaya başlayan fakat tamamlanmayan *İslâm-Türk Ansiklopedisi* s. 372’den naklen vermiştir.)

¹⁰ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 37, 38 (dipnot 122,125).

Kerim'i hatmetmelerine, kendileri hakkında görülen rüyalara fazlaca temas edilmesi dikkati çekmektedir.

b. Şerh Kaynakları

Davudoğlu'nun hadisleri şerh ederken istifa ettiği kaynaklara gelince, beş yüz sayfalık birinci cildin paragraf paragraf mukayesesinden ve diğer ciltlerden belli yerleri örnekleme yöntemiyle yaptığımız karşılaştırmalardan elde ettiğimiz tesbitlere göre eser, tam bir istatistik vermemekle birlikte çok büyük oranda Nevevî'nin Müslim şerhi *el-Minhâc*, Aynî'nin Buhârî şerhi *Umdetü'l-kârî* ve Übbî'nin (ö.828/1424) *İkmâlü İkmâlî'l-mu'lim bi-şerhi Sahîhi Müslim*¹¹ adlı eserlerine dayanmaktadır. Öyle ki şârihin, hadislerin Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'deki farklılıklarına dair verdiği bilgiler,¹² Humeydî ve Ebû Avâne'nin *Müsned*'lerine,¹³ keza Ahmed b. Hanbel ve Müsedded b. Müserhed'in *Müsned*'lerine¹⁴ yaptığı atıflar, yanı sıra İbn Sa'd'dan¹⁵, Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından,¹⁶ İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-gâbe*'sinden¹⁷ Fahreddin er-Râzî'nin *Tefsîr*'inden¹⁸ ve daha pek çok eserden verdiği bilgiler büyük oranda Nevevî ve Aynî'nin şerhlerinden nakledilmiştir. Bu durum o kadar açıktır ki, söz gelimi İbn Sa'd'dan yapılan alıntının öncesi ve sonrasında yer alan bilgilerin tamamı Aynî'nin eseri *Umde*'deki sıralamaya uyularak zikredilmiştir. Burada şerhe konu olan hadisin tahrîcî¹⁹ ile İbn Sa'd, Zemahşerî ve Hattâbî'den yapılan nakiller aynı sıralama ile *Umde*'de bulunmaktadır.²⁰ Bu karşılaştırmadan Davudoğlu'nun, İbn Sa'd'ın *Tabakâ't*'ine bizzat müracaat etmediği ve fakat ona izafe ettiği bilgileri Aynî'nin eserinden aldığı anlaşılmaktadır. Bunlara ilâve olarak itikadî konulardan bahseden hadislerin şerhinde, genellikle yazar ve eser ismi zikretmeksizin kelâm eserlerinden alıntılar²¹ göze çarpmaktadır. Nadiren atıfta bulunduğu bu kelâm kitaplarından birisi de Abdüllatif Harpûtî'nin *Tenkîhü'l-kelem*²² adlı eseridir.

¹¹ Meselâ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 341, 425, 445; Sırasıyla krş. Übbî, Muhammed b. Halife el-Veştânî, *İkmâlü İkmâlî'l-mu'lim* (haz. Muhammed Sâlim Hâşim), I-IX, Beyrut 1415/1994, I, 298-299, 361, 376.

¹² bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 385; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 90.

¹³ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 387; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 97.

¹⁴ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 390-391; krş. Aynî, *Umde*, VIII, 2.

¹⁵ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 399; krş. Aynî, *Umde*, XVII, 372.

¹⁶ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 415, krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 112.

¹⁷ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 497, krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 160.

¹⁸ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 374; krş. Aynî, *Umde*, XIV, 61 vd.

¹⁹ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 398-399; krş. Aynî, *Umde*, XXIV, 36

²⁰ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 398-399; krş. Aynî, *Umde*, XVII, 272.

²¹ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 480-481.

²² bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VIII, 552.

Şârih, çağdaşı sayılabilecek Cumhuriyet dönemi müelliflerinden Ahmed Naim Bey’in *Tecrîd Tercemesi*²³ ile Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın *Tefsîr’inden*²⁴ ve Ömer Rıza Doğrul’un *Asr-ı Saadet* tercümesinden²⁵ az da olsa istifade etmiştir. Ayrıca İslâm hukukunun kanunlaştırılması faaliyetlerinde önemli bir çalışma olan ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde hazırlanan *Mecelle*’ye²⁶ de bazı atıflar bulunmaktadır.

Diğer taraftan Hattâbî (ö.388/998), İbn Battâl (ö.449/1057) Mâzerî (ö.536/1141), Kâdî İyâz (ö.544/1149), Kurtubî (ö.656/1258)²⁷, Tîbî (ö.743/1342), Kirmânî (ö.786/1384)²⁸ gibi Buhârî veya Müslim şârihlerinin eserlerindeki bilgilerin pek çoğu –kronolojiye göre- ya Nevevî (ö.676/1277) veya Aynî (ö.855/1451) yahut Ubbî’nin (ö.828/1424) şerhlerinde, çoğunlukla bazen tam metin bazen da özet olarak verildiğinden, Davudoğlu’nun anılan bu şârihlere atfen verdiği bilgilerin tümünü, bizzat bu kaynakların kendilerinden mi yoksa Nevevî, Aynî ve Ubbî’nin şerhlerinden mi aldığını kesin bir şekilde tesbit etmek mümkün görünmemektedir; fakat yapılan karşılaştırmalardan hareketle ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Ancak Kastallânî (ö.923/1517) gibi muahhar dönem şârihlere yaptığı atıflarda müelliflerin kendi eserlerini kullandığını söylemek mümkündür. Şârih önsözünde, ele geçirebildiği Buhârî ve Müslim şerhlerinden istifade ettiğini belirtmekle birlikte herhangi bir isim vermemekte, sadece adını duyup elde edinceye kadar çalışmasına bir süre ara verdiği Hindistan’da basılmış Şebbîr Ahmed el-Osmânî’nin (ö.1369/1949) *Fethu’l-mülhim*²⁹ adlı Müslim şerhinden de yararlandığını belirtmektedir.³⁰ Ne var ki şerhin başka yerlerinde Davudoğlu’nun bu müellif ve eserini ismen zikrettiği tesbit edilememiştir. Ayrıca fihrist cildinin müellif ve eser ismi indeksi bölümünde de bu kitaba bir atıf bulunmamaktadır.

Kaynak kullanımı açısından eserin dikkat çekici yönlerinden biri de Aynî’nin *Umde*’sine İbn Hacer’in *Feth*’ine oranla daha fazla müracaat etmiş olmasıdır. Her halde bu durum, Davudoğlu’nun mezhep görüşlerini açıklama yönteminde değinileceği üzere, onun Hanefi Mezhebi’ne bağlılığından kaynak-

²³ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 22, 337; II, 528, III, 408; V, 88.

²⁴ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, II, 69, 128, 129; X, 201.

²⁵ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VII, 268.

²⁶ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 213; II, 610; X, 320.

²⁷ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 265; krş. Aynî, *Umde*, I, 144.

²⁸ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 274–275; krş. Aynî, *Umde*, XXII, 110.

²⁹ Eser Osmânî’nin 1357(1938) yılına kadar yazmaya devam ettiği ancak Hindistan’daki siyasi ortamın gerginleşmesi sebebiyle, “Kitâbu’r-Radâ” bahsine kadar getirebildiği, ancak tamamlayamadığı eksik bir Müslim şerhidir. Yani bu haliyle *Fethu’l-mülhim* Müslim’in *es-Sahih*’inin beşte iki kadar kısmının şerhini ihtiva etmektedir. Adı geçen müellif ve şerhin kısa tanıtımı için bk. Mehmet Özşenel, *Pakistan’da Hadis Çalışmaları* (yüksek lisans tezi, 1992), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 131–133.

³⁰ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, s. XII (Önsöz)

lansa gerektir. Şârihin Aynî'ye özel bir önem verdiğini, ondan yaptığı bazı alıntılarda görmek mümkündür. Meselâ bir yerde şöyle der: “Dedeleri Ankaralı bir Türkmen ailesi olan ve sonradan babası Gaziantep'te doğup büyüyerek şehrin kadısı olan Ahmed'in oğlu Bedruddin Mahmudu'l-Aynî”³¹. Yine ondan yaptığı alıntılarda “allâme” Aynî gibi sıfatlar kullanması, buna karşın İbn Hacer'i bazen sadece ismiyle bazen da 'hâfız' nitelemesiyle zikretmesi iki âlim arasında Davudoğlu'nun Aynî'den yana tercih kullandığını göstermektedir.

2. Şerhte Kullanılan Yöntem

Davudoğlu eserinin önsözünde de beyan ettiği gibi, kendisini son derece mütevazı ve mahviyet içinde resmetmekte, aslında böyle bir eserin şerhine kalkışmasını cüretkârlık saymakta, buna haddinin olmadığını ifade etmektedir. Fakat bu konudaki tesellisini ve mâruzatını “yazmakta olduğum şerh hakikatda benim değil, bu babta söz sahibi olan hakiki ulemanındır”³² ifadesiyle dile getirerek bir anlamda şerhte kullandığı yöntem ve usul hakkında bize ip ucu vermektedir. Aslında onu bu eseri yazmaya sevkeden en önemli etken, izahsız âyet mealleri veya hadis tercümelerinin okuyana yarar yerine zarar getirebileceği endişesidir. Çünkü âyet ve hadisler içerisinde mensuh olanlar, te'vil ve tahsis edilenler, mecazî mânada kullanılanlar, muâraza hâlinde bulunanlar, mânası müşkil yahut müteşâbih olanlar vardır. Bunlar ise kuru bir tercüme ile anlaşılması mümkün olmayan hususlardır.³³

Gerçekten şerhin kaynaklarından da anlaşıldığı üzere Davudoğlu, kendisini şerhin dışında tutmaya özen göstermiş ve hep eski ulemâyı konuşturmuştur. Tabi burada söz konusu şerhin günümüze ya da daha doğru bir ifadeyle yazıldığı döneme ne söylediği, hadislerin çağımızla ve sorunlarıyla nasıl bir irtibatının kurulduğu soruları gündeme gelmektedir. Şerhte verilen bilgilerle çağımızın problemleri arasında doğrudan bir ilişkinin kurulması zor görünmektedir. Belki de şârih, içtihad tartışmalarındaki tavrıyla, içtihad kapısının kapanmadığını, fakat içtihad şartlarını taşıyan müçtehid bulunmadığını³⁴ savunarak günümüzün problemleriyle hadisler arasına bilinçli bir mesafe koymuştur. Yani bir yönüyle bu eserin yazılmasının diğer bir amacı, geleneğin savunulması suretiyle dinde ıslahat ve içtihad taraftarlığına karşı konulmasıdır.

Bununla birlikte Davudoğlu nadir olarak, bazı güncel olaylara hadislerden mülhem cevaplar vermiştir. Meselâ kendisine hiçbir şeyi ortak koşmaması şartıyla, Allah'ın kuluna azap etmemesinin, kulun Allah üzerindeki hakkı

³¹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 124

³² Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, s. XII (Önsöz)

³³ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, s. XII (Önsöz)

³⁴ Ahmed Davudoğlu, *Bülâğu'l-merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, I-IV, İstanbul 1968, I, s. D (Mukaddime). Şârihin Mısır'ın yeni müçtehidlerini tasvip etmeyen ifadeleri için bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VII, 444 (dipnot 7).

olduğunu bildiren Muâz hadisi münasebetiyle haramları mubah gören bazı İbâhiyye gruplarına verdiği bir sayfalık cevap³⁵ dikkat çekicidir. Burada şârihin, mükemmel mantık örgüsüyle birleştirerek yönelttiği inkârî soruları ve ikna edici delilleriyle, istediğinde pekâlâ hadislerin güncel yorumlarını yapabilecek birikim ve yetkinlikte olduğu görölmektedir. Keza fitnelerin çoğalması ile ilgili başka bir hadisi açıklarken Davudoğlu, böyle durumlarda insanların iman safiyetinin bozulacağını ve dinden kolayca çıkabileceklerini belirtip, kendisinin büyük işkencelere uğradığı Bulgaristan’daki komünist rejimde insanların nasıl irtidad ettiğini gördüğünü söyleyerek³⁶ hadisin güncel bir yorumunu yapmak-tadır. Davudoğlu bir başka yerde çıplak gezmeyi yasaklayan bir hadisi açıklar-ken de günümüz müslümanlarına ciddi uyarılarda bulunmaktadır. “Zamanın icabı böyle”, “modaya uymak icap eder” ve “zaman sana uymazsa sen zamana uy” gibi laflara adlanılmaması gerektiğini belirtip bu konuda müslümanların Hz. Peygamber’in tavsiyesini tutmalarını önermektedir.³⁷

Yine Mısır’da talebeliği esnasında Muhammed Abduh’un Kadir gecesi hak-kında ileri sürdüğu görüşlere, dönemin Ezher şeyhlerinden Abdurrahman Tâc’ın küçük bir risâle yazarak verdiği cevabı hatıra olarak nakletmesi,³⁸ onun hayatında tanık olduğu bazı olaylarla hadis arasında kurduğu ilginin bir örneği olarak kabul edilebilir.³⁹

Bu konuda son olarak, kadınlar arası ev sohbetlerinde şimdilerde de hâlâ gündemde olan, kaza namazı bulunanların sünnet namazları kılıp kılamaya-caklarına ilişkin tartışmaya Davudoğlu’nun yaptığı açıklama zikredilebilir. Anlaşılan daha önce şârihin, *Selâmet Yolları* adlı eserinde kaza namazı bul-unanların sünnetleri kılabilceğine, hatta kılması gerektiğine dair yazdıkları, bu konuyu şimdi de sürekli gündemde tutanlar tarafından o zaman eleştirilince Davudoğlu, anılan meselede kendisine yöneltilen tenkitleri itibara almadığını ve *Selâmet Yolları*’nda söylediklerinin arkasında olduğunu vurgular.⁴⁰

Diğer taraftan Davudoğlu, nadir de olsa bazı hadislerin anlaşılmasında ya-şadığı dönemde cereyan eden bazı olaylardan istifade etmiştir. Söz gelimi deccâlin, Ye’cûc ve Me’cûc’ün, Dabbetü’l-arzın çıkması, İşâ’nın (a.s.) yeryüzü-ne inmesi, güneşin Batı’dan doğması gibi on büyük kıyamet âlâmeti arasında

³⁵ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 224 (dipnot 180).

³⁶ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 447.

³⁷ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, II, 575–576.

³⁸ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VI, 242.

³⁹ Son dönem fikrî münakaşalarında Davudoğlu’nun içinde bulunduğu taraf, yenilikçi ve ıslahatçı yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden olan Abduh ve onun Türkiye’deki önemli bir destekleyicisi olan arkadaşı Osman Keskiöğlu’nun aksine, geleneksel Hanefî çizgi idi (Bu tartışmalar için ayrıca bk. İbrahim Hatiboğlu, “XX. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Müslümanları Arasında Dini İslâ-hat Çabaları”, *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, s. 347–362).

⁴⁰ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, IV, 202; krş. a.mlf., *Selâmet Yolları*, II, 5-6. Ayrıca bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VII, 210, 423, 444.

sayılan Arap yarımadasında yer batmasına ilişkin alâmet hakkında şöyle der: “Allahu A’lem bugün Arap yarımadasında bol miktarda fişkıran petrol buna işaret olsa gerektir. Çünkü çıkarılan muazzam miktardaki petrolün yerinde pek büyük boşlukların açılması tabiidir. Binaenaleyh bu hal hadis-i şerifte haber verilen yer batmasının bir işareti olabilir”⁴¹

Şerhin bütünü göz önünde bulundurulduğunda, yukarıdaki bu örneklerin yeterli olduğunu söylemek güçtür. Zira bazen Davudoğlu, hadislerin anlaşılmasında yaşadığı dönemi ve ortamı o kadar dışarıda tutmuştur ki, eserlerinden istifade ettiği önceki âlimler hadisin kendi dönemlerinde, Hulefâ-yi Râşidin’in uygulamalarının aksine, farklı anlaşılması ve uygulanması gerektiğini söylemişler, şârih bu bilgileri eserinde vermiş, ancak söz konusu hadisler bu çağda nasıl anlaşılmalı sorusunu hiç gündeme getirmemiştir. Meselâ Davudoğlu, Hz. Peygamber’in vefatından sonra dinden dönenlerin ikinci sınıfını⁴² oluşturan ve zekâtı tanımayan grubu mutlak mürted kabul etmeyip bâgî sayarak onları müslüman topluluk içerisinde gören değerlendirmelerin peşinden, Hattâbî’nin bir soru ve cevabına yer verir. Buna göre Hattâbî, “Bu adamlar zekâtın farz olduğunu inkâr ettikleri halde nasıl müslüman sayıldılar? Zamanımızda da bir kısım müslümanlar zekâtı inkâr etseler bunlara müslüman hükmü verilebilir mi?” şeklinde bir soru sorup “hayır” dedikten sonra, o günün müslümanlarıyla yaşadığı dönemin müslümanları arasındaki farktan hareketle delillerini sıralar.⁴³ Davudoğlu Hattâbî’nin açıklamalarına yarım sayfadan fazla yer vermiş, ancak kendi dönemi için uygulamanın nasıl olması gerektiği hakkında herhangi bir görüş beyan etmemiştir. Burada şârihe haksızlık etmemek için, bazı noktaları göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Davudoğlu’nun gerek doğup büyüdüğü Bulgaristan’da gerekse göç ettiği Türkiye’de çeşitli nedenlerle takibata uğrayıp gözaltına alındığı ve hapis cezasına çarptırıldığı düşünüldüğünde, onun özellikle netameli konularda kendi fikirlerini izhar etmekten kaçındığı söylenebilir.

Öte yandan Davudoğlu hadislerin sosyal ve kültürel yönlerine dair önceki âlimlerin söylediklerinin tamamını eserine almamış, bazı konularda seçici davranmıştır. Söz gelimi bir hadisten çıkarılan hükümleri şârih bütünüyle Aynî’den almasına rağmen, devenin mescide çöktürülmesi gibi bazı maddeleri

⁴¹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, II, 68.

⁴² Hz. Peygamber’in vefatından sonra dinden dönenler iki sınıftır: Bunlardan biri tamamıyla dinden irtidat ederek küfre dönenlerdir. İkinci sınıf mürtedler ise namazla zekâtı birbirinden ayıranlardır. Bunlar namazın farz olduğunu kabul ediyor, fakat zekâtı tanımıyorlardı. Geniş açıklama için bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 183 vd.

⁴³ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 186; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, I, 205.

Aynî’de bulunduğu halde zikretmemiş, şu an yaşanan kültürel yapıyla ve meşcid anlayışıyla örtüşmediğinden bu bilgileri atlamıştır⁴⁴.

Davudoğlu’nun şerh yönteminde esas aldığı diğer bir husus da Ehl-i sünnetin fikirlerini savunarak bid’at fırkalarına ve onların düşüncelerine karşı gösterdiği şiddetli tavrıdır. Nitekim “bid’at taifelerinin batıl mezheplerine sırası geldikçe kitabımızın birçok yerinde lazım gelen cevaplar verilecektir”⁴⁵ sözleriyle o, bu konudaki kararlılığını, aynı zamanda da muhtemelen kitabı yazma nedenlerinden birini ifade etmektedir. O bid’at fırkaları olarak nitelendirdiği Mu‘tezile, Hâriciler, Şîa ve Mürcie’ye eserinde reddiye mahiyetinde cevaplar vermiştir.⁴⁶

Diğer taraftan şârihin temel kaynaklarından birisi olan *el-Minhâc* müellifi İmam Nevevî’nin Şâfi Mezhebi’nin önemli isimlerinden olması ve yazdığı eserlerde anılan mezhebin görüşlerine sıkça ve tercihen yer vermesi, Hanefi Mezhebi mensubu olan Davudoğlu’nun, hadislerin izahlarında mezhep görüşlerine değinirken Nevevî’nin fikirlerine karşı Aynî’yi çokça zikretmesine ve onun şerhi *Umde*’den fazlaca alıntılar yapmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Davudoğlu Hanefi Mezhebi’nin başka kaynaklarını da kullanmış görünmektedir. Öyle ki hadislerin şerhlerinde mezhep görüşleri verilirken eğer Nevevî Ebû Hanîfe’nin ismini zikretmemişse, şârih hemen onun ismini *Umde* veya başka bir eserden oraya ilâve etmektedir.⁴⁷ Keza Hanefi Mezhebi’nin görüşlerini Nevevî’ye cevap olarak zikretmektedir.⁴⁸

İmam Müslim’in *es-Sahîh*’i aynı hadisin farklı senedlerini bir araya getirmek ve senedler arasındaki rivayet farklılıklarını göstermek gibi önemli bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple Nevevî Müslim’in hadis bilgisini sergilediği böylesi yerlerde seneddeki inceliklere, dolayısıyla Müslim’in hadis ilmindeki ustalığına işaret etmiştir. Bundan mülhem olarak Davudoğlu da eserinde, hadislerin şerhlerinde Nevevî’nin işaret ettiği inceliklere yer vermiş, neticede tahammül ve edâ lafızları⁴⁹, tedlîs⁵⁰, tashîf⁵¹, ihtilâ⁵², kitâbetü’l-hadis⁵³ ve daha pek çok hadis usulü konusuna⁵⁴ şerhte temas etmiştir. Ayrıca hadislerin doğru anlaşılmasında önemli bir kıtas olan teâruzu giderme yollarından nesh, tercih, cem’

⁴⁴ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 139; krş. Aynî, *Umde*, II, 22. Diğer bir misal için bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 155–156; krş. Aynî, *Umde*, I, 120.

⁴⁵ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 334.

⁴⁶ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 425, 443; XI, 225.

⁴⁷ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 165; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, I, 185; Aynî, *Umde*, I, 310.

⁴⁸ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 189.

⁴⁹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 386; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 94.

⁵⁰ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 304, 424–425; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 40.

⁵¹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 361.

⁵² Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 169.

⁵³ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 237–238; XI, 477.

⁵⁴ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 212.

ve te'vil gibi yöntemler kullanılarak çoğu hadisin arasındaki zahirî zıtlıklar çözüme kavuşturulmuştur⁵⁵. Tabii buralarda verilen bilgilerin de neredeyse tamamı önceki şerhlerden yapılan alıntılarla oluşturulmuştur.

3. Hadis Tercümelere ve Kullanılan Dil

Davudoğlu, şerhinden anlaşıldığına göre, gerçekten hem Arapça'ya hem de Türkçe'ye hâkim bir âlimdir. Altmışlı yılların sonuyla yetmişli yılların başında yazılmasına ve Türkçe'deki kelimelerin ve nisbeten dilbilgisi kurallarının çok hızlı değişime uğramasına rağmen şerhin dili, hâlâ, en azından ilâhiyat çevreleri için –öğrencilerin belli bölümünü dışarıda tutarsak- ağır sayılmaz. Mevcut baskısından hareketle şerhin dil özellikleri ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce bir hususa işaret etmek faydalı olacaktır. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Veli Ulutürk'ün beyanlarına göre Davudoğlu şerhini Osmanlıca olarak kaleme almış, öğrencileri bunu Latin harfleriyle daktilo etmişlerdir. Hatta Ulutürk de zaman zaman, Davudoğlu'nun el yazısından kendisinin okuması suretiyle, iyi daktilo kullanan bir arkadaşının metni yazmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra bu metinlerin, o zaman bu işlere hayli emek vermiş olan ve eseri yayımlayan Sönmez Neşriyatın yayın müdürlüğü görevini de üstlenmiş bulunan Ali İhsan Yurt tarafından gözden geçirildiği bilgisi, yine Veli Ulutürk'e aittir. Bu sebeple şerhte karşılaşılan bazı tercüme hatalarının ve anlaşılma zorluğu çekilen ifadelerin esasen kimden kaynaklandığını tesbit etmek zordur.

Bunun çarpıcı misallerinden biri, muhtemelen Osmanlıca okumadan kaynaklanan anlaşılması zor şu ifadedir: “Bize gülme yani kuvvetli şehvet verme! Çünkü kuvvetli şehvet bizi cehenneme sürükleyebilir.” İlk okunduğunda insanın aklına acaba “gülme” kuvvetli şehvet midir diye bir soru takılmaktadır. Alıntının kaynağı olan Aynî'ye bakıldığında buradaki “gülme”nin Arapça'daki kuvvetli şehvet anlamına gelen “el-gulme” الغلمة kelimesi olduğu anlaşılmaktadır. Yani Davudoğlu bize gulme (aşırı şehvet) verme, demektedir.⁵⁶

Bazı problemler içeren diğer bir tercüme râvi Süleyman b. Amr'ın hayatı hakkında bilgi verilirken rastlanmaktadır: “Ey Ahmak. Onu ben söylemedim. Ben ona bir cevap hazırladım” Hâlbuki bu cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır: “Ey Ahmak! Bu sözü, cevabını hazırlamadan söylemedim.”⁵⁷ Bu ifade yalnızca râvilerden (kezzâb) kabul edilen Yezîd b. Habîb tarafından, Ahmed b. Hanbel'in ona “Mekhûl ile nerede karşılaştın?” sorusu üzerine kullanılmıştır.

⁵⁵ Meselâ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 154,161, 167, 306, 445, 448–449,272; krş. Nevevî, *el-Minhâc*, II, 18.

⁵⁶ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 473; krş. Aynî, *Umde*, XVIII, 135.

⁵⁷ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 10 (dipnot 23c); krş. Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Beyrut, ts., II, 216.

Bu konudaki bir başka misal de “Buhârî onu “Megâzî” bahsinden önceki “Gazvetü’l-Fetih” ile “Kitâbü’d-Diyât”da tahrîc etmiştir” cümlesidir. Hâlbuki bu cümlenin doğrusu da şöyle olmalıdır: “Buhârî bu hadisi, “Kitâbü’l-Megâzî”de/megâzî ana bölümünde “gazvetü’l-fetih” babının bir öncesinde ve “Kitâbü’d-Diyât”ta tahrîc etmiştir”⁵⁸. Görüldüğü gibi Davudoğlu’nun tercümesinde kitap ve bab karıştırılmıştır. Yine Davudoğlu Abd b. Humejd’in hayatına dair bilgi verirken onun eserleri arasında “ilm-i hadîsde *Müsnedü’l-Kebîr’e* tefsiri vardır” ifadesiyle bir kitap zikreder. Hâlbuki gösterdiği kaynaklarda geçen ibarenin doğru şekli şöyle olmalıdır: “Abd b. Humejd *el-Müsnedü’l-kebîr* ve (Kur’ân) *Tefsîr*’inin müellifi (musannıf)dir:”⁵⁹ مصنف المسند الكبير والتفسير

Yine Davudoğlu’nun tesbit edilen bir tercüme hatası⁶⁰ da Enes b. Mâlik’in anne bir kardeşi Abdullah b. Ebû Talha’yı Enes’in dayısı olarak gösterdiği kısımır:

كانت أم أنس بن مالك وهي تدعى أم سليم وكانت أم عبدالله بن أبي طلحة كان أختا لأنس لأمه

Bu ibareyi Davudoğlu, “Enes b. Mâlik’in annesi vardı –ki ona Ümmü Süleym denilirdi.- Abdullah b. Ebî Talha’nın annesi vardı; Abdullah, Enes’in anne bir dayısı idi”⁶¹ şeklinde tercüme etmiştir. Doğrusu şöyle olmalıdır: Enes b. Mâlik’in Ümmü Süleym diye çağırılan annesi vardı. Ümmü Süleym Enes’in anne bir kardeşi olan Abdullah b. Ebû Talha’nın da annesi idi.”

Öte yandan şârihin bazen hadisin tercümesinde kullandığı ifadenin, şerhinde yaptığı açıklamalara bakınca, dakik olmadığı görülmektedir. Söz gelimi hadisteki فصل فمرنا بأمر ifadesini metinde “Şimdi bize kestirme bir şey emret” şeklinde çevirdiği; şerhte ise “fasıl” kelimesinin anlamlarına göre ibarenin “Bize ayan beyan bir iş emret” veya “Bize hakla batılın arasını ayıran bir emir ver” mânalarına geldiği izahını yapmıştır⁶². Davudoğlu çoğu kere hadis metinlerinin tercümelerinde, yararlandığı şerhlerdeki açıklamaları dikkate alarak çeviriyi yapmasına rağmen, bu örnekte mezkûr uygulamayı esas almamış ve hadisin tercümesi şerhte verdiği açıklamadan farklı olmuştur.

Diğer taraftan bazen şârihin hadis tercümeleri sebebiyle haksız eleştiriye mâruz kaldığı da müşâhede edilmektedir. Meselâ Türkçe hadis tercümelerindeki hataları konu alan bir makalede Davudoğlu, bir hadisin tercümesinde yanlış yaptığı gerekçesiyle “Hz. Peygamber’e iftira” atmakla itham olunmuştur.⁶³ Aynı eleştiri, haklılığı veya haksızlığı tartışılmadan, başka bir çalışmada

⁵⁸ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 398; krş. Aynî, *Umde*, XXIV, 36.

⁵⁹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 180; krş. Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretü’l-huffâz*, I-IV, Haydarâbâd 1376/1956, II, 534.

⁶⁰ bk. Selçuk Çoşkun, *Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Ankara 2003, s. 43

⁶¹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VIII, 541–542.

⁶² Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 163; krş. I, 165.

⁶³ bk. Nebi Bozkurt, “Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 11–12 (1993–1994), İstanbul 1997, s. 222–223.

da anılan makaleye atfen tekrarlanmışır.⁶⁴ Söz konusu tenkit evlenmek maksadıyla Hz. Peygamber'in huzuruna çıkan ve "kendimi sana hibe etmeye geldim" diyen kadının teklifinden sonra Allah'ın resulünün tavrını anlatan ifadelerin tercümesinden kaynaklanmaktadır. Farklı lafızlarla anlatılan olayın bazı kaynaklarda geçen bir rivayeti şöyledir:⁶⁵

فَنظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعِدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأَّطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ

Bu ibareyi Davudoğlu şöyle tercüme etmiştir: "Bunun üzerine Resûlullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) kadına bakarak onu tepeden tırnağa süzdü. Sonra başını eğdi".⁶⁶ Makale sahibine göre "onu tepeden tırnağa süzdü" ifadesi Hz. Peygamber'e bir iftiradır.⁶⁷ Bu ifade Hz. Peygamber'i küçük düşürmekte ve onun hakkında istismara yol açabilmektedir.⁶⁸ Zira tepeden tırnağa süzmek ancak çirkin duygular taşıyan bir bakış için söylenir.⁶⁹ Dolayısıyla bu makale sahibine göre hadisin tercümesi şöyle olmalıdır: "Resûlullah başını kaldırıp ona bakmış ve sonra gözünü yere eğmiş..."⁷⁰ Ne var ki hadisin metnine bakıldığında bu çeviride فصعد النظر فيها وصوبه kısmı tercüme edilmemiş olmaktadır. Oysa makale sahibi şayet hadisle ilgili birkaç şerhe baktıysa tercümesini atladığı kısmın farklı kelimelerle karşılanırsa da esas itibariyle Davudoğlu'nun verdiği tercümeyle denk geldiğini görmüş olmalıdır. Burada şârih "süzdü" yerine "baktı" kelimesini kullansaydı daha şık olurdu denilebilir. Hasılı tercümesi verilmeyen bu kısımlar, Hz. Peygamber'in kadına dikkatli bir şekilde tepeden tırnağa/baştan ayağa baktığını ifade etmektedir.⁷¹ Hatta Kurtubî'ye göre صوب fiilinin tef'îl babında kullanılması bakışın tekrarlandığını gösterir.⁷² Nitekim hadis Türkçe'ye başka bir eserde de şu şekilde çevrilmiştir: "Aleyhissalâtu vesselâm kadına şöyle bir nazar edip sonra tepeden tırnağa gözden geçirdi, bir de sâbit baktı ve sonunda (hiçbir şey demeden) başını yere eğdi."⁷³

⁶⁴ bk. Çoşkun, Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük, s. 44.

⁶⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-sahih)*, I-VIII, İstanbul 1401/1981, "Nikâh", 14, 25; Müslim, Ebû'l-Hüseyyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-V, İstanbul, ts., "Nikâh", 76; Nesâî, Ahmed b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, İstanbul 1401/1981, "Nikâh" 62.

⁶⁶ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VII, 273.

⁶⁷ Bozkurt, a.g.m., s. 223.

⁶⁸ Bozkurt, a.g.m., s. 222.

⁶⁹ Bozkurt, a.g.m., s. 223.

⁷⁰ Bozkurt, a.g.m., s. 222.

⁷¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), I-XIII, Beyrut, ts., IX, 206; Sindî, *Hâşiye alâ Süneni Nesâî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), I-IX, Beyrût 1409/1988, (Nesâî'nin Sünen'i içinde), VI, 113; Şebbir Ahmed ed-Diyübendî el-Osmâni, *Fethu'l-mülhim fi şerhi Sahîhi Müslim*, Karaçi, ts., III, 477.

⁷² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 206.

⁷³ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVII, Ankara 1988, X, 246.

Makale sahibinin “tepeden tırnağa süzmek” deyiminin “çirkin duygular taşıyan bir bakış” için söylendiği iddiası da mesnetsizdir ve anılan deyim Türkçe’de sadece bu anlamda bir kullanımı yoktur.⁷⁴ Bu durum kişinin niyetine ve konuma göre değişebilir. Dolayısıyla ilgili hadis baştan sona dikkatli bir şekilde okunduğunda, Hz. Peygamber’in kendisine evlenme teklif eden bir kadına onu her açıdan tanıma amacıyla dikkatli bir şekilde bakmasında hiçbir sakınca olmadığı anlaşılır. Hadislere ve peygamberlik makamına gelecek eleştirileri bertaraf etmek için, tercümelerde bazı tasarruflarda bulunmanın da sonu yoktur. Çünkü İslâm karşıtı ve art niyetli bazı kişilerin, yazdıkları eserlerde gayet tabii ve mâsum rivayetlerdeki bilgileri dahi nasıl çarpıttıkları bilinen bir gerçektir.

Son olarak eserde Mâverdi’nin Marudî⁷⁵ ve Zühli’nin Zehli⁷⁶ okunması gibi bazı isimlerin yanlış telaffuz edildiği de müşâhede edilmektedir. Ancak bunların da şerhi Osmanlıca’dan Latinize edenlerin hatası olması muhtemeldir.

C. SONUÇ

Hadis kaynaklarının en önemlilerinden biri olan İmam Müslim’in *es-Sahih*’ine, tam metin tercümesi ile birlikte on bir cilt tutan geniş bir şerh yazarak Türk okuyucusuna kazandıran Ahmed Davudoğlu büyük emek mahsulü bir eser ortaya koymuştur. Şerhin muhtevasından belli bir hedef kitle gözetilmeksizin, herkesin istifade edebileceği ve büyük oranda klâsik şerhlerdeki bilgilerin anlaşılır bir dille aktarılarak halkın hadis ve sünnet kültürünün artırılmasının hedeflendiği söylenebilir. Davudoğlu’nun *Müslim Şerhi*, uzun kelime ve kavram izahlarıyla, hükümler konusunda mezheplerin farklı görüşlerini değerlendirmesiyle ve klâsik şerhlerdeki bilgileri güzel bir şekilde özetlemesiyle başta İllâhiyat Fakültesi öğrencileri, özellikle de hadisle ilgilenenler olmak üzere, hadis eserlerine özel bir merak duyan ve bu konuda kendisini yetiştirmiş diğer kişiler için temel bir müracaat kaynağı hüviyeti taşımaktadır.

Şerh hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa maddeler halinde şunlar söylenebilir:

Eser işlediği fikirler ve görüşlerdeki eğilim yönüyle bugünün fikrî tartışmaları bağlamında, muhafazakârlık denebilecek bir gelenek ve Hanefî Mezhebi çerçevesinde kaleme alınmıştır. Davudoğlu modern İslâm düşüncesi ve onun önemli simalarının içtihad konusundaki fikirlerine, şartlarını taşıyan ehil müçtehidler bulunmadığını ileri sürerek şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu sebeple

⁷⁴ bk. Hasan Eren v.dğr., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara 1988, II, 1363, 1454 (Tepeden tırnağa süzmek: herhangi bir sebeple birine dikkatlice bakmak); D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1988, s. 1024, 1081; Ahmed Fidan v.dğr., *Örnekleleriyle Türkçe Sözlük*, MEB Yayınları, I-IV, İstanbul 2000, III, 2642, 2843.

⁷⁵ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 283, 380; II, 26.

⁷⁶ bk. Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, XIV, XXII, 202.

neredeysi her konuda yegâne merci, içtihad şartlarını bihakkın hâiz olduğu kabul edilen önceki âlimlerdir.

Şerhin ana kaynaklarını çok büyük oranda Aynî'nin Buhârî ve Nevevî ile Übbî'nin Müslim şerhleri oluşturmaktadır. Şârih sistematığını oluşturmada bu eserlerden istifade etmekle birlikte onların takip ettiği sıralamaya tam uymayıp adı geöen kitaplardan harmanlanmış kendine özgü bir sistematik geliştirmiştir. Ana kitaplardan önce konu hakkında verilen genel bilgilerle hadisten çıkarılan hükümler daha fazla Aynî'den, Buhârî'de bulunmayan hadislerin şerhlerindeki benzer bilgiler ise büyük oranda Nevevî'nin ve kısmen de Übbî'nin eserinden alınmıştır.

Önceki âlimlerin ihtilâf ettiği konularda Davudoğlu'nun Aynî ve Übbî'nin itirazlarına sıklıkla temas etmesi dikkat çekicidir. Mezhep görüşlerinde Aynî'nin, hadislerin felsefi ve akli yorumlarında da Übbî'nin itirazları ön plandadır.

Eserde geöen kelime ve kavramlar hakkında yer yer yapılan geniş açıklamalar, bu konuda müstakil çalışma yapacaklar için iyi bir kaynak oluşturmaktadır. Davudoğlu'nun Arapça ve Türkçe'ye olan hâkimiyeti sebebiyle şerhte geöen kelime ve kavramlar hem karşılıkları hem de açıklamaları açısından önemsenmelidir. Özellikle kavram kargaşasının çokça yaşandığı günümüzde Müslim şerhinden bu yönüyle istifade etmek fikir ve yayım dünyasına ciddi bir katkı sağlayabilir.

Şârihin hadislerin güncel yorumlarına çok az yer vermesine ve zaman zaman çağımız insanına pek de fayda sağlamayan ayrıntı bilgileri uzunca zikretmesine rağmen eserden, geleneğin hadis hakkında söyledikleri konusunda detaylı bilgi sahibi olmak için önemli ölçüde istifade edilebilir.

Eserde hadisin âyetle ve başka hadislerle anlaşılması; nüsha farklılıklarındaki bilgileri zikrederek rivayetin bütününi göstermek; hadisi eserlerine alan diğer muhaddisler ve kaynakları; rivayetler arasındaki farklılıkları izah ve çelişkilerin giderilmesine yönelik açıklamalar; lugat, i'rab, meânî, bedî', beyân gibi edebî sanatlar ve dil bilgisi kuralları yönüyle hadisin açıklanması; siyer, tarih bilgileri ve vürüd sebebi ışığında hadisin kime, niçin, nerede, ne maksatla söylendiğini tesbit; hadisten çıkarılabilecek edebî, ahlâkî ve hukukî hükümler; değişik fıkıh mezheplerinin hadisle istidlâl edip etmedikleri; hadis hakkında akla gelebilecek soruların cevaplandırılması gibi metni anlamaya yönelik klâsik hadis şerhlerinde öne çıkan açıklamalara büyük oranda yer verilmiştir.

Son olarak eser üzerine yapılan bir fihrist hakkında kısa bilgi vermek, şerhten istifade edecekler için faydalı olacaktır. Basıldığı dönemde şerhe yapılan fihrist oldukça yetersiz ve kullanışsız olduğundan İhya Araştırma Merkezi tarafından Necdet Arman'a mufassal bir fihrist hazırlattırılmıştır (İstanbul 1993). Bu fihrist özellikle üç yüz sayfayı aşan "konular" bölümüyle akla gelebi-

lecek neredeyse her kelimedenden bakılarak ilgili hadislere ulaşmayı sağlamaktadır. Bu bakımdan söz konusu fihrist eserden istifadeyi kolaylaştıran tamamlayıcı bir çalışma olarak hizmete sunulmuştur.

“Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği”

Özet: Ahmed Davudoğlu’nun Müslim’in *el-Câmi’u’s-Sahih*’i üzerine yazdığı hacimli Türkçe şerh, Cumhuriyet dönemi Türkiye’si hadis çalışmalarında klâsikleşmiş bir eserdir. Bu makalede önce merhum Davudoğlu’nun hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, sonra onun *Müslim Şerhi*, kullandığı kaynaklar, şerh metodu ve hadisleri tercümesindeki başarısı açısından incelenmiştir.

Atf: Erdinç AHATLI, “Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve Müslim Şerhi Örneği” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/1, 2005, s. 73-89.

Anahtar kelimeler: Hadis, şerh, hadis şerhi, Müslim şerhi, Ahmed Davudoğlu.